

Mariusz Lamprecht, Anna Sikora

Funkcje administracyjne Szadku – rys historyczny

Biuletyn Szadkowski 8, 113-126

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Mariusz Lamprecht*, Anna Sikora**

ROZWÓJ FUNKCJI ADMINISTRACYJNYCH SZADKU RYS HISTORYCZNY

Szadek, jedno z najstarszych miast regionu łódzkiego, jest ośrodkiem o długich tradycjach w zakresie pełnionych funkcji administracyjnych. Choć współcześnie Szadek jest jednym z najmniejszych miast w Polsce Środkowej, w jego przeszłości można odnaleźć okresy, w których odgrywał ważną rolę w rozwoju regionu, także – a być może przede wszystkim – poprzez funkcje administracyjne, jakie pełnił wobec otaczającego obszaru.

Funkcja administracyjna jest definiowana jako *występowanie i wszelka działalność urzędów i instytucji kierujących i zarządzających życiem politycznym, społecznym i gospodarczym [...], które określają rangę zewnętrzną miasta, jak również umożliwiają dobrą organizację wewnątrz jednostki osadniczej*¹. Każde miasto pełni funkcje administracyjne i choć ich ranga i zasięg terytorialny są różne, mają one podstawowe znaczenie dla rozwoju miasta.

Podstawową rolę większości małych miast, stanowiących szczebel pośredni pomiędzy dużym czy nawet średnim miastem a wsią, była i jest obsługa ludności wiejskiej. Małe miasta to przede wszystkim główne punkty wymiany dóbr uzyskanych w procesie produkcji rolniczej na inne, z różnych względów atrakcyjne dla mieszkańców wsi. Wpływ małych miast na obszary otaczające przejawia się w znacznej mierze poprzez funkcje administracyjne, które w sposób formalny wiążą mieszkańców wsi z tymi ośrodkami i przyczyniają się m. in. do rozbudowy zestawu usług dla ludności. Z tego też powodu funkcje administracyjne mogą odgrywać istotną rolę w rozwoju gospodarczym niewielkich ośrodków miejskich.

* Mariusz Lamprecht, mgr, jest asystentem w Katedrze Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej Uniwersytetu Łódzkiego.

** Anna Sikora, mgr, jest absolwentką geografii na Uniwersytecie Łódzkim.

¹ S. Liszewski, *Funkcja administracyjna miast jako przedmiot badań geograficznych*. [w:] *Funkcja administracyjna miast*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica” 1992, z. 17, s. 249–260.

Ewolucja funkcji administracyjnych Szadku

Szadek rozwinął się na skrzyżowaniu ważnych dróg średniowiecznych, wiodących z Piotrkowa do Uniejowa i z Łęczycy do Sieradza, głównych centrów ówczesnego życia społeczno-gospodarczego regionu. Z Szadku można było także w stosunkowo krótkim czasie dostać się do takich ważnych wówczas miast, jak Warta i Łask. W ujęciu ponadregionalnym szlaki, biegnące przez Szadek, łączyły Mazowsze ze Śląskiem oraz Wielkopolskę z Małopolską. To strategiczne położenie komunikacyjne sprzyjało rozwojowi miasta i kreowało jego znaczenie jako ośrodka, pełniącego funkcje centralne dla otaczających obszarów. Prawdopodobnie efektem tego było pojawienie się w Szadku szeregu instytucji, pełniących funkcje administracyjne o zasięgu lokalnym i regionalnym. Spośród funkcji administracyjnych, zasługujących na szczególną uwagę, ze względu na ich szczególne miejsce w historii miasta, należy wymienić funkcje administracji terytorialnej (siedziba władz samorządowych różnego szczebla), sądowniczej oraz kościelnej.

Wiele wskazuje na to, iż Szadek był jednym z nielicznych na ziemi sieradzkiej miejskich ośrodków przedkolacyjnych, a prawa miejskie mógł otrzymać w połowie XIII w. Jednak już wcześniej osada położona na wzniesieniu, którego walory obronne podnosiła okalająca rzeka wraz z terenami podmokłymi, a być może także nieistniejące dziś jezioro, mogła mieć charakter opola (a więc pełniła m. in. funkcje policyjne i podatkowe), znajdującego się w granicach kasztelani sieradzkiej. Prawdopodobieństwo pełnienia przez ówczesny Szadek funkcji administracji terytorialnej było duże, skoro wieś należała do dóbr królewskich.

Przypuszczalnie już pod koniec XI w. istniał tu także kościół², a w XII w. Szadek stał się siedzibą władz parafialnych. Parafia Szadkowska należała wówczas do utworzonego na przełomie XIII i XIV w. archidiakonatu uniejowskiego, wchodzącego w skład diecezji gnieźnieńskiej. Rola parafii w tym okresie była znacząca, stanowiła ona bowiem nie tylko najniższy szczebel w administracyjnym ustroju Kościoła (zbieranie świadczeń, takich jak dziesięcina i świętopietrze), ale często także była traktowana jako najniższy szczebel państwowego podziału terytorialnego (podział na parafie przyczynił się do wyparcia podziału na opola). Parafie odgrywały także ważną rolę w organizacji i funkcjonowaniu ówczesnego społeczeństwa³. W Szadku przy parafii funkcjonowała szkoła parafialna oraz szpital pod wezwaniem św. Ducha.

² T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.

³ A. Wiśniewski, *Organizacja parafialna w Polsce średniowiecznej*, „Znak” 1965, nr 137–138, s. 1440.

Powyższe fakty wskazują, iż już przed XII w. Szadek mógł funkcjonować jako lokalny ośrodek administracyjny i gospodarczy, przenoszący centralną władzę kościelną oraz świecką na otaczające go obszary.

Dalszy rozwój funkcji administracyjnych Szadku, od przełomu XIII i XIV w., jest już lepiej udokumentowany. Zjednoczenie państwa polskiego w 1306 r. przyczyniło się do zmian zarówno w zakresie administracji terytorialnej jak i kościelnej oraz sądowniczej⁴. *Upadła wówczas organizacja grodowa, a na jej miejsce weszła organizacja, którą można nazwać powiatową. W tej nowej organizacji już nie gród, ale miasto stanowiło nowy terytorialny ośrodek. [...] Jest to przewrót bardzo ważny terytorialnie i ekonomicznie; zaznacza się wejściem miast na widownię życia społecznego*⁵.

Pod koniec XIV w. Szadek stał się siedzibą powiatu (jednego z czterech w ówczesnym województwie sieradzkim obok piotrkowskiego, radomszczańskiego i sieradzkiego). W jego granicach znalazły się Pabianice, Łask, Uniejów, Zduńska Wola, co świadczy o ówczesnej randze Szadku. Spoczywał na nim m.in. obowiązek organizacji pospolitego ruszenia szlachty, która zbierała się powiatami. W mieście funkcjonował sąd wiecowy (najstarsza znana wzmianka o sądzie wiecowym pochodzi z 1362 r., jednakże nie można wykluczyć jego wcześniejszej działalności⁶). Powiat szadkowski wraz z wymienionymi powiatami tworzył okręg sejmikowy. Jeszcze pod koniec XIV w. zaczęły się tutaj odbywać w obecności wszystkich członków władz miejskich, wspólne dla powiatu szadkowskiego i sieradzkiego, roki sądowe – sądy wielkie burgrabskie⁷ (w pierwszej połowie stycznia – po święcie Trzech Króli, w kwietniu – po Niedzieli Przewodniej, oraz w połowie października, po dniu św. Jadwigi). Okręg sejmikowy był dla pewnych rodzajów spraw dzielony na dwa podokręgi: sieradzko-szadkowski i piotrkowsko-radomszczański. Stanowiły one podokręgi wyborcze deputatów trybunalskich, osobne podokręgi wojskowe, sądów kapturowych i komisji skarbowo-wojskowych dla komorników granicznych⁸. W skład organizacji sądowniczej, weszły także na początku XV w., sejmiki ziemskie. Ważnym etapem w ich tworzeniu stały się zjazdy szlacheckie w 1404 r., w chwili zawarcia przez Polskę i Litwę pokoju z Krzyżakami. Rozpatrywały one prośby i propozycje królewskie, przejmowały również władzę w zakresie

⁴ S. Arnold, *Zarys historii Polski od początków państwa do czasów współczesnych*, Warszawa 1966, s. 20.

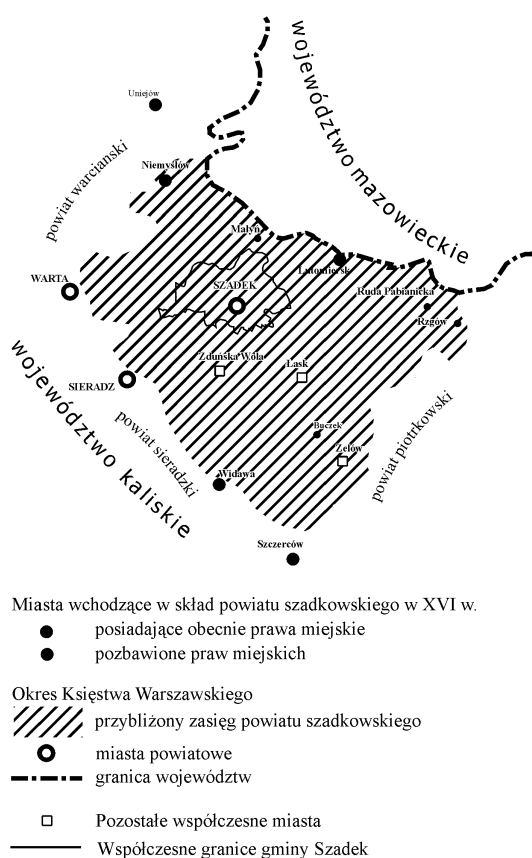
⁵ M. Sobczyński, M. Kulesza, *Miejsce i rola powiatu w tradycji podziału terytorialnego Polski*, Wydawnictwo UL, Łódź 2006.

⁶ M. Borucki, *Sejmy i sejmiki szlacheckiej*, Warszawa, 1972, s. 16.

⁷ A. Bartoszewicz, *Późnośredniowieczny Szadek i jego mieszkańcy w świetle zapisów najstarszej księgi miejskiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 113.

⁸ S. Płaza, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1987, z. 122, str. 14.

sądownictwa oraz skarbowości⁹. Prawo magdeburskie przewidywało również posiedzenia sądowe zwyczajne niższej rangi, zwane także sądami wyłożonymi lub powiernymi. Zapiski z XV w., sporządzone przez szadkowski urząd ławniczy, wskazują, iż do najczęstszych kwestii rozstrzyganych przez te sądy należały transakcje kupna-sprzedaży nieruchomości, sprawy związane z obrotem pieniędzmi, pożyczkami, ale również testamenty, akty różnego rodzaju darowizn oraz wyroki wydawane przez ławników i sądy wyższej instancji¹⁰.

Ryc. 1. Powiat szadkowski w XVI w. i w okresie Księstwa Warszawskiego
 Źródło: na podstawie: M. Bandurka, *Rozwój administracyjno-terytorialny powiatu kaliskiego oraz powiatów sąsiedzkich XIX i XX w.*, „Rocznik Kaliski” 1976, t. 9;
 T. Marszał, *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995

⁹ J. Topolski, *Dzieje Polski*, Warszawa 1976, s. 211.

¹⁰ A. Bartoszewicz, *Późnośredniowieczny...*, s. 113–114.

W 1401 r. Władysław Jagiello potwierdził prawa miejskie Szadku, co skutkowało zwiększeniem uprawnień samorządu terytorialnego oraz przywilejów ekonomicznych, a to znalazło swoje odzwierciedlenie w szybszym rozkwicie miasta. O poziomie rozwoju Szadku świadczyć może fakt, iż w XV w. miasto było zobowiązane do wystawienia 25 zbrojnych, czyli tyle ile Łęczycza, Sieradz czy Warta.

Wiek XVI charakteryzował się dalszym rozwojem, zarówno funkcji administracji sądowniczej, jak i kościelnej. Szadek stał się miejscem obrad sejmików sejmowych i zjazdów szlachty oraz sejmików poselskich dla całego ówczesnego województwa sieradzkiego. Miasto stało się tym samym ważnym punktem na mapie regionu i kraju, gdyż sejmiki odgrywały poważną rolę zarówno w sprawach wewnętrznych ziemi czy województwa, jak i w życiu całego kraju. Tutaj skupiało się życie polityczne, wybierano posłów do sejmu, podejmowano decyzje, które później wcielano w życie¹¹.

W połowie XVI w. zestaw funkcji administracyjnych Szadku został poszerzony o siedzibę dekanatu, co podniosło rangę miasta w zakresie administracji kościelnej. Przyczynił się do tego Sobór Trydencki (1545–1563), który sprawił, iż ten szczebel organizacji diecezjalnej, znany już od średniowiecza, ale znajdujący się u jego schyłku w upadku, zaczął przeżywać właśnie w tym okresie swój wielki rozkwit¹². W XVIII w. w skład dekanatu szadkowskiego wchodziło 27 kościołów, w tym 26 w randze parafii, jeden kościół filialny oraz kościół zakonny (ryc. 2)¹³.

Wiek XVII to okres tragicznych wydarzeń w historii miasta, jak i całego kraju. Zaliczyć należy do nich przede wszystkim wojny, epidemie oraz klęski żywiołowe, których skutki, w postaci ogromnych zniszczeń i utraty znacznej części ludności, doprowadziły do stagnacji ekonomicznej miasta i zahamowania rozwoju funkcji miejskich. Kolejna fala nieszczęśliwych wypadków w XVIII w. związana była przede wszystkim z wojnami szwedzkimi.

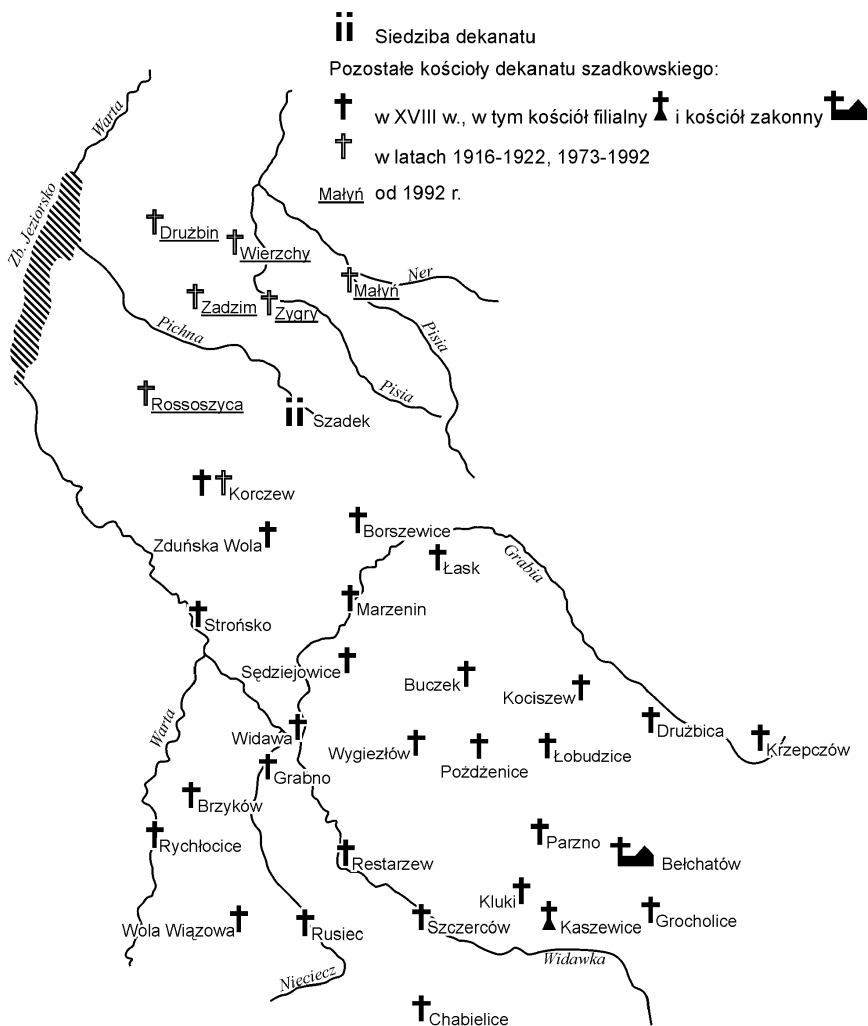
Od 1793 r. (pierwszy rozbiór Polski) do klęski powstania styczniowego można mówić o mniejszej dynamice kształtowania się funkcji administracyjnych w mieście. Rozbiory Polski przyniosły zupełnie nową organizację administracyjną w kraju. Pod względem terytorialnym rola Szadku generalnie pozostawała niezmienną. Nadal był siedzibą władz powiatowych, z wyjątkiem

¹¹ J. Śmiałowski, *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977 s. 135–137.

¹² J. Tazbir, *Historia Kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795)*, Warszawa 1966, s. 25.

¹³ M. Adamczewski, *Ikonoografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVIII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 82. W skład ówczesnego dekanatu szadkowskiego wchodziły parafie: Zduńska Wola, Borszewice, Łask, Strońsko, Marzenin, Grabno, Sędziejowice, Buczek, Kociszew, Widawa, Wygiezłów, Pozdżenice, Łobudzice, Drużbica, Krzepczów, Brzyków, Rychłocice, Restarzew, Parzno, Wola Wiązowa, Rusiec, Szczerców, Chabielice, Kluki, Grocholice oraz kościół filialny w Kraszewie i kościół zakonny klasztoru oo. Franciszkanów w Belchatowie.

kilkudziesięcioletniej przerwy w okresie Królestwa Polskiego, kiedy w latach 1837–1863 pełnił funkcję siedziby okręgu szadkowskiego¹⁴.

Ryc. 2. Dekanat szadkowski

Źródło: na podstawie: M. Adamczewski, *Ikonoграфия pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przelomu wieku XVIII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6; L. Müllerowa L., *Sieć parafialna kościoła katolickiego w Polsce w 1985 roku*, Lublin 1989; www.diecezja.wloclawek.pl

¹⁴ M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 195.

W zakresie sądownictwa znaczenie Szadku uległo pewnym zmianom. Wiązało się to przede wszystkim z nową strukturą organizacyjną sądownictwa wprowadzoną przez zaborcę. Po trzecim rozbiorze, w mieście, podobnie jak we wszystkich siedzibach powiatów, funkcjonowała komisja powiatowa. Wraz z powołaniem Księstwa Warszawskiego (1807–1814), a następnie Królestwa Polskiego (1815–1863), działał na omawianym obszarze sejmik powiatowy oraz sąd pokoju, których rola widoczna była głównie na poziomie lokalnym, niekiedy regionalnym. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż już w XVII i XVIII w. znaczenie miasta w zakresie funkcji sądowniczej osłabło, co wiązało się przede wszystkim z przeniesieniem ośrodka życia politycznego do Warszawy.

W zakresie administracji kościelnej znaczenie miasta nie zmieniło się, nadal pozostawało siedzibą parafii oraz dekanatu szadkowskiego.

Po klęsce powstania styczniowego rola funkcji administracyjnych jeszcze bardziej straciła na znaczeniu. Przyczyniło się do tego, m. in., zdegradowanie miasta do siedziby władz gminnych oraz odebranie w 1870 r. praw miejskich. Ponadto w związku z reorganizacją struktury kościelnej, wywołaną presją zaborcy w 1867 r. Szadek pozbawiony został siedziby dekanatu szadkowskiego, który został zlikwidowany.

Odzyskanie niepodległości było istotnym krokiem do odbudowy całej polskiej administracji. Wprowadzono nowy podział terytorialny, do którego dostosowano zarówno organizację sądownictwa, jak i kościoła. Szadek, jako niewielki ośrodek administracyjny, nie wyróżniał się w regionie, jednakże widoczne były pewne korzystne zmiany, wynikające z nowej sytuacji panującej w kraju. Jedną z nich było odzyskanie przez miasto, w 1919 r., praw miejskich. Nadal pozostawał siedzibą gminy miejsko-wiejskiej, tutaj również swoją działalność prowadził sąd gminny i sąd pokoju¹⁵.

Nieco wcześniej, bo już w 1916 r., w wyniku reformy Stanisława Zdzitowieckiego, biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej, przywrócony został dekanat szadkowski. Jednak jego zasięg przestrzenny uległ radykalnej zmianie i został znacznie pomniejszony. W granicach dekanatu znalazło się już tylko 8 parafii: Drużbin, Korczew, Małyń, Rossoszyca, Szadek, Wierzchy, Zadzim i Zygry¹⁶.

Rozwój miasta i poprawa jego sytuacji gospodarczej (w przededniu wojny Szadek osiągnął największą liczbę mieszkańców w swej historii) nie miały jednak istotnego wpływu na rozwój funkcji administracyjnych. Być może okres dwudziestolecia międzywojennego był zbyt krótki aby nastąpił, w nawiązaniu do rozwoju ekonomicznego i demograficznego, wzrost znaczenia miasta w zakresie administracji terytorialnej i sądowniczej.

II wojna światowa, a następnie okupacja hitlerowska, nie wpłynęły w poważnym stopniu na przemiany funkcji administracyjnych na badanym obszarze.

¹⁵ Tamże, s. 86.

¹⁶ J. Kłoczowski, *Kościół katolicki w świecie i w Polsce*, Katowice 1986, s. 99.

Gmina Szadek znalazła się w Kraju Warty, na terenie mniejszej, podległej mu jednostki terytorialnej – rejencji łódzkiej¹⁷. Na skutek działalności władz niemieckich została zróżnicowana prawna i faktyczna sytuacja Kościoła katolickiego na obszarze okręgów i prowincji Rzeszy. Na terenie Kraju Warty władze godziły się jedynie na funkcjonowanie, i to z dużymi ograniczeniami, jednej, najwyżej dwóch parafii na powiat. Zlikwidowano wszystkie instytucje i organizacje katolickie, nie tylko społeczne oraz kulturalne, ale również charytatywne¹⁸. W zakresie organizacji sądownictwa likwidacji uległy instytucje sądów gminnych i sądów pokoju. Szadek utracił funkcje sądownicze i jego rola w tym zakresie całkowicie zanikła¹⁹. Od tego momentu podporządkowany był jednostkom wyższego rzędu: po zakończeniu II wojny światowej sądowi grodzkiemu w Zduńskiej Woli, w latach pięćdziesiątych Wydziałowi Zamiejscowemu w Zduńskiej Woli Sądu Powiatowego w Sieradzu, a od 1964 r. Sądowi Powiatowemu w Sieradzu²⁰.

Powojenna polityka władz zakładała przede wszystkim likwidację własności prywatnej, rozwój wielkiego przemysłu i stopniową kolektywizację wsi, a przede wszystkim centralizację zarządzania państwem. Prowadziło to do recesji gospodarczej małych miast, połączonej z ograniczaniem funkcji administracyjnych i kompetencji tych ośrodków na arenie lokalnej. W okresie Polski Ludowej zasadnicze znaczenie dla funkcji administracyjnych miały liczne reformy, wprowadzające nowe podziały terytorialne kraju. Pierwsza z nich, zrealizowana w 1954 r., prowadziła do likwidacji gmin i wprowadzeniu w ich miejsce gromad. Szadek oraz okoliczne wsie utworzyły wówczas gromadę szadkowską²¹. Taki podział istniał do 1975 r., kiedy w wyniku kolejnej reformy administracji terytorialnej przywrócony został szczebel gminy²². W związku z zaistniałą sytuacją, zaszły również zmiany w strukturze sądownictwa, polegające przede wszystkim na wprowadzeniu rejonów jako jednostek podziałów sądowych. Szadek wraz z gminą podlegał rejonowi, odpowiadającemu, powołanemu wówczas, województwu sieradzkiemu²³. W zakresie administracji kościelnej pełnił wciąż funkcje siedziby parafii oraz dekanatu szadkowskiego. Jedyna, niewielka zmiana, jaka zaszła w wyniku reorganizacji administracji kościelnej w 1992 r., polegała na wyłączeniu z granic dekanatu szadkowskiego parafii Korczew. W ten sposób dekanat szadkowski obejmuje wspólnie

¹⁷ J. Śmiałowski, *Szkice...*, s. 33.

¹⁸ J. Kłoczowski, L. Mülllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 351–352.

¹⁹ M. Bandurka, *Zmiany...*, s. 96.

²⁰ Tamże, s. 150–154.

²¹ Protokoły sesji rad narodowych z 1954 r., Urząd gminy i miasta Szadek, Archiwum Państwowe w Sieradzu.

²² J. Śmiałowski, *Szkice...*, s. 35.

²³ Tamże, s. 35.

parafię Wniebowzięcia NMP i św. Jakuba Apostoła w Szadku, parafię św. Stanisława w Drużbinie, parafię św. Andrzeja Apostoła w Małyniu, parafię św. Wawrzyńca w Rossoszycy, parafię św. Mikołaja w Wierzchach, parafię św. Małgorzaty w Zadziemi i parafię św. Rocha w Zygrach. Jego dziekanem jest ksiądz Andrzej Ciapciński – proboszcz parafii w Szadku, wicedziekanem zaś ksiądz Sylwester Antczak – proboszcz parafii w Małyniu²⁴.

Ostatnia, jak dotąd przeprowadzona w 1999 r., reforma administracyjno-terytorialna nie spowodowała znaczących zmian, które dotyczyłyby funkcji administracyjnych i ich roli na badanym terenie. Miasto w dalszym ciągu pełni rolę siedziby władz gminnych, a pod względem podziałów sądowych podlega Sądowi Rejonowemu w Zduńskiej Woli. Jego znaczenie, jako ośrodka administracyjnego, kształtuje się jedynie na poziomie lokalnym. Przyczynia się do tego m. in. sąsiedztwo takich miast, jak: Sieradz czy Zduńska Wola, których potencjał rozwojowy jest dużo większy, co odbija się na ograniczonej możliwości podniesienia rangi miasta.

Próba oceny znaczenia funkcji administracyjnych w rozwoju Szadku

Funkcje administracyjne uważane są za funkcje miastotwórcze, odgrywające istotną rolę w kształtowaniu się miejskich organizmów osadniczych. Pojawienie się lub rozszerzenie kompetencji funkcjonujących w mieście władz administracyjnych, które zarządzają obszarem wykraczającym poza granice miasta, może korzystnie wpływać na dalszy jego rozwój. Proces ten może przebiegać na wielu płaszczyznach, np. poprzez rozwój powiązań komunikacyjnych i gospodarczych pomiędzy siedzibą administracji a regionem obsługiwanym lub rozwój usług świadczonych osobom przybywającym w sprawach urzędowych. Funkcje administracyjne mogą zatem tworzyć nie tylko bezpośrednio, ale i pośrednio nowe miejsca pracy, pociągać za sobą wzrost liczby mieszkańców danego ośrodka, a także pobudzać rozwój całego regionu. Rolę funkcji administracyjnych potwierdza prawidłowość: im wyżej w hierarchii administracyjnej znajduje się dane miasto, tym większy jest jego potencjał usługowy, mierzony liczbą placówek i ich zasięgiem. Możliwość zarządzania sferą społeczną czy gospodarczą, poprzez mieszczące się w nim urzędy, przynosi wymierne efekty dla miasta, pełniąc funkcję administracyjną. Potwierdza to, występująca od wieków, rywalizacja miast o siedziby władz administracyjnych (np. pomiędzy Toruniem i Bydgoszczą, Piotrkowem Trybunalskim i Tomaszowem Mazowieckim, Sieradzem i Zduńską Wolą).

Ranga funkcji administracyjnych zmienia się w czasie i jest ściśle związana ze znaczeniem miast w sieci osadniczej: z jednej strony funkcje administracyjne

²⁴ www.diecezja.wloclawek.pl

podnoszą rangę miasta, w którym znajdują swoją siedzibę, z drugiej funkcje administracyjne są najczęściej przyciągane przez miasta, które wyróżniają się swoją rangą w sieci osadniczej. Jest to wyraźnie widoczne w ujęciu historycznym. W przeszłości, kiedy funkcje usługowe i produkcyjne były słabo rozwinięte, wiodąca funkcja administracji była charakterystyczna dla dużej liczby miast (np. grodów starościąńskich i siedzib wojewodów). W drugiej połowie XIX i w XX w. częste były przypadki przenoszenia siedzib administracji do miast lepiej usytuowanych komunikacyjnie (w związku z rozwojem kolei i dróg) czy o dobrej kondycji gospodarczej, wyrażającej się lokowaniem rzemiosła i przemysłu.

Funkcje administracyjne – które podobnie jak inne, urzeczywistniają się w określonych warunkach i określonym czasie – mogą być mniej lub bardziej trwałe, mogą także występować sporadycznie. Znaczenie administracyjne Szadku ulegało ewolucji, prowadząc do wzrostu lub spadku roli miasta jako ośrodka administracyjnego. Ocena tego znaczenia jest trudna, nie tylko z uwagi na brak danych historycznych, ale także z powodu specyfiki funkcji administracyjnych, których miary ilościowe (np. liczba zatrudnionych) nie odzwierciedlają faktycznego znaczenia, a miary jakościowe wymykają się jednoznacznej interpretacji. Nawet formalnie taka sama ranga funkcji, wynikająca z jej uporządkowania hierarchicznego (np. dekanat jest wyżej w hierarchii niż parafia), w rzeczywistości może być różna. Widoczne jest to chociażby na przykładzie znacznego zmniejszenia zasięgu współczesnego oddziaływania Szadku jako dekanatu – mimo iż formalnie miasto ma taką samą rangę jak w XVIII w. Inne kompetencje mają również władze samorządowe w zależności od ustroju politycznego państwa. Trudno także, w splocie różnych wydarzeń i zależności, wyodrębnić znaczenie funkcji administracyjnych w rozwoju Szadku spośród wielu innych uwarunkowań, takich jak: klęski żywiołowe (np. wojny, epidemie), zniszczenia wojenne czy decyzje władz (zarówno suwerennego polskiego rządu, zaborcy, jak i władz centralnych w okresie PRL). Podobnie trudno ocenić wpływ funkcji administracyjnych, lokalizowanych w Szadku, na rozwój regionu otaczającego miasto. Na obszar, pozostający pod wpływem Szadku, nie oddziaływał wyłącznie ten jeden ośrodek, a różne funkcje miały odmienny terytorialny zasięg oddziaływania.

Niewątpliwie jednak przez stulecia Szadek był postrzegany jako istotny ośrodek na mapie regionu, właściwy do lokowania w nim ważnych funkcji administracyjnych: zarówno siedziby władz samorządowych, jak i kościelnych oraz sądowniczych. Świadczy o tym dość szeroki zestaw pełnionych funkcji (tabl. 1), kontrastujący z niewielkimi współcześnie rozmiarami tego miasta na tle innych ośrodków regionu. Zestaw ten i zmienność funkcji są także świadectwem wydarzeń – najczęściej tragicznych – które nie omijały Szadku i w efekcie przyczyniły się do spadku jego znaczenia na administracyjnej mapie regionu oraz kraju.

Tablica 1. Funkcje administracyjne Szadku

Okres historyczny	Administracja państwowa		Funkcje administracji sądowniczej	Funkcje administracji kościelnej
	Kompetencje Szadku	Jednostka administracyjna wyższego rzędu		
1	2	3	4	5
Królestwo Polskie (X–XIII)	opole	kasztelania sieradzka	brak	parafia
Królestwo Polskie (XIV–XVIII)	powiat	województwo sieradzkie	wiec sądowy (XIV–XVI w.); sejmiki ziemskie (XV–XVIII w.); sąd ławniczo-wójtowski (XVII–XVIII w.)	parafia; od XVI w. dekanat
Księstwo Warszawskie (1807–1815)	powiat	departament kaliski	sejmik powiatowy; sąd pokoju	dekanat
Królestwo Polskie (1815–1837) zabór rosyjski	powiat	obwód sieradzki (województwo kaliskie)	sąd pokoju	dekanat
Królestwo Polskie (1837-1863) zabór rosyjski	okręg	powiat sieradzki (gubernia kaliska, a od 1845 r. – gubernia warszawska)	sąd pokoju	dekanat
Państwo Polskie (1863–1867)	powiat	województwo sieradzkie	brak <i>W okresie powstania podlegał wraz z całym powiatem powstańczemu Trybunałowi Kalisko-Konińskiemu</i>	dekanat
Królestwo Polskie (1867–1914)	gmina	powiat sieradzki (gubernia kaliska)	sąd pokoju; sąd gminny	parafia
II RP (1919-1939)	gmina	powiat sieradzki (woj. łódzkie)	sąd pokoju; sąd gminny (w 1938 r. – likwidacja tych sądów)	dekanat
Okupacja niemiecka (1939-1945)	gmina	powiat sieradzki (rejencja łódzka)	brak <i>Podlegał Sądowi Grodzkiemu w Kaliszu</i>	dekanat
Okres PRL-u 1946–1975	gmina (do 1954 r.) gromada (1954-1975)	powiat sieradzki (województwo łódzkie)	brak <i>Podlegał Sądowi Grodzkiemu w Zd. Woli (1946-1954); Wydział Zamiejscowy w Zd. Woli Sądu Powiatowego w Sieradzu (1954-1964); Sąd Powiatowy w Sieradzu (1964-1975)</i>	dekanat

Tablica 1 (cd.)

1	2	3	4	5
Okres PRL-u i III RP (1975–1999)	gmina	województwo sieradzkie	brak <i>Podlegał sądownictwu Rejonowemu w Sieradzu</i>	dekanat
Od 1999 r.	gmina	powiat zduńskowski (woj. łódzkie)	brak <i>Podlega Sądownictwu Rejonowemu w Zd. Woli</i>	dekanat

Bibliografia

- Adamczewski M., *Ikonaografia pieczęci kościołów parafialnych dekanatu szadkowskiego z przełomu wieku XVIII i XIX*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6.
- Arnold S., *Zarys historii Polski od początków państwa do czasów współczesnych*, Warszawa 1966.
- Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974.
- Bandurka M., *Rozwój administracyjno-terytorialny powiatu kaliskiego oraz powiatów sąsiedzkich Xix i XX w.*, „Rocznik Kaliski” 1976, t. 9.
- Bartoszewicz A., *Późnośredniowieczny Szadek i jego mieszkańcy w świetle zapisek najstarszej księgi miejskiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6.
- Biderman E., *Funkcje administracyjne jako system oddziaływań informacyjnych miasta na przykładzie Poznania*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1992, t. 17.
- Borucki M., *Sejmy i sejmiki szlacheckiej*, Warszawa 1972.
- Heylman A., *O sądownictwie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1834.
- Kłoczowski J., *Kościół katolicki w świecie i w Polsce*, Katowice 1986.
- Kłoczowski J., Müllerowa L., Skarbek J., *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Liszewski S., *Funkcja administracyjna miast jako przedmiot badań geograficznych*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1992, t. 17, s. 249–260.
- Liszewski S., *Organizacja terytorialna Diecezji Łódzkiej na tle podziałów administracyjnych i przemian w rozmieszczeniu ludności*, [w:] *Uniwersytet Łódzki Kościołowi Łódzkiemu na 70-lecie Diecezji. Diecezjalne*, Łódź 1992, s. 108–130.
- Liszewski S., *Podział administracyjny kraju. Założenia i kryteria*, „Biuletyn KPZK PAN” 1992, z. 156, s. 63–77.
- Liszewski S., Wolaniuk A., *Wpływ funkcji administracyjnej na powstanie i rozwój Łodzi*, [w:] *Funkcja administracyjna miast*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica” 1992, z. 17, s. 137–155.

- Marszał T., *Szadek. Monografia miasta*, Szadek 1995.
- Płaza S., 1987, *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1987, z. 122.
- Protokoły sesji rad narodowych z 1954 r., Urząd gminy i miasta Szadek, Archiwum Państwowe w Sieradzu.
- Sobczyński M., Kulesza M., *Miejsce i rola powiatu w tradycji podziału terytorialnego Polski*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 2006.
- Szajnowska-Wysocka A., *Funkcja administracyjna miast konurbacji górnośląskiej*, „Geographia. Studia et Dissertationes” 1993, t. 17, s. 100–115.
- Śmiałowski J., *Szkice z dziejów sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Tazbir J., *Historia kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795)*, Warszawa 1966.
- Topolski J., *Dzieje Polski*, Warszawa 1976.
- Trzebiński W., 1956, *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815–1918 – zarys historyczny*, „Dokumentacja Geograficzna” 1956, z. 4.
- Wiśniewski A., 1965, *Organizacja parafialna w Polsce średniowiecznej*, „Znak”, 1965, nr 137–138.
- www.diecezja.wloclawek.pl

THE DEVELOPMENT OF SZADEK'S ADMINISTRATIVE FUNCTIONS

Summary

Szadek, one of the oldest towns in the Łódź region, grew on the crossing of mediaeval routes connecting such cities as Piotrków, Uniejów, Łęczyca and Sieradz. Such location, strategic in terms of communication links, was favourable to Szadek's development and contributed to the strengthening of its role as an urban settlement performing central functions for the surrounding areas, particularly with regard to administration of territorial (the seat of local government of various levels), judicial and ecclesiastical affairs.

There is evidence suggesting that as far back as the 12th century Szadek was functioning as a local administrative and economic centre. In the following centuries it became a major settlement unit providing diverse important functions to the whole district. Today Szadek is a small town which retained only a few of these functions, but nevertheless they reflect its former status on the map of the region.

The broad range of services provided by Szadek indicates that it was perceived as a special place in the settlement network. Its changing role and importance as regards the functions performed the historical events which mostly had negative consequences for the town, conducing to its diminished importance on the administrative map of the

region and the country.